

KISS GY. CSABA

Húsz év után

LÁBJEGYZETEK A TISZATÁJ-BOTRÁNYHOZ

Húsz év. Sok idő, meg kevés is. Ennyi múlt el például 1918 és 1938 vagy 1948 és 1968 között. Ha ekkora időtávra tekint vissza az ember, két közhely is az eszébe jut, talán jogos mind a két érzés: „mintha tegnap lett volna”, és az is, hogy „milyen régen volt”. Személyes emlékeimet szeretném előhívni a húsz évvel ezelőtti botrányról, a lap betiltásáról és a tiltakozó akciókról. Nem csak azért, mert valamennyire szereplője lehettem az akkori eseményeknek, hanem azért is, mert életemnek, pályámnak fontos szakasza kapcsolódott a szegedi folyóirathoz. Jószérivel másfél évtizeden keresztül – nagyjából 1971 és 1986 között – külső munkatársa lehettem a Tiszatájnak. Ez a műhely biztosított nekem, a fiatal irodalomtörténésznek rendszeres publikálási lehetőséget. Itt próbálhattam szárnyaimat, nem csak könyvismertetések, kritikák szerzőjeként, hanem a kelet-közép-európai rovatok (Kelet-Európai Néző, Most-punte-híd) egyik tervezőjeként is.

Az 1986-os betiltás pedig bizonyos tekintetben gyűjtőszikra volt számomra, úgy érzem: elég. Nem lehet túrni tovább a cenzúrárt, a tehetetlen kiszolgáltatottságot, a diktatúra önkényét. Van egy pont, amikor nincs tovább, és azt kell mondani: nem. Számomra ez a pont akkor érkezett el, amikor a hatalom meghozta döntését, és elbocsátotta a folyóirat szerkesztőit. Igaz, évek óta forrt bennem az indulat. Vigyázó szememet már hosszú ideje Lengyelországra vettem. A kommunista junta 1981. december 13-i puccsáról kiderült, hogy semmit sem oldott meg, a Szolidaritás élt, egymást követték a tiltakozó akciók, tüntetések. Szinte hihetetlen volt: a Szovjetunió által megszállt Közép-Európa egyik országában számottevő földalatti ellenállás bontakozott ki, melyet nem tudtak erőszakkal fölszámolni. Idehaza szintén nyilvánvalóvá vált, hogy a hatalmon lévők nem tudnak már a régi módon uralkodni. Ugyanakkor nem volt kétség az erőviszonyok felől, és lépten-nyomon lehetett érezni, milyen mélyre eresztette gyökereit a magyar társadalom mentalitásában a kádári rendszer, a szerény jólét féltése és a féligazságok, félszabadságok világába való beletörődés. A Tiszatáj védelmében szervezett akciók számomra az ellenzéki elkötelezettség új szakaszát jelentették. Addig úgy gondoltam, csak az „ahogy lehet” típusú hódoltsági magatartás adatott számunkra. Megpróbálni kijátszani a cenzúrárt. Minél többet írni például Lengyelországról, a lengyel kultúráról. És semmi olyasmit nem vállalni, ami ellentétes értékeinkkel, következetesen elutasítani a kollaboráció minden formáját. Amit persze egyszerűbb volt az elvek szintjén megfogalmazni, mint konkrét esetekben tudni, hol is van az a határ.

És miért lábjegyzetek? Erre könnyű a magyarázat. A folyóirat történetének, az 1986-os betiltásnak, a tiltakozó akcióknak minőségi és mennyiségi tekintetben is viszonylag jelentős irodalma született két évtized alatt. A cenzúra béklyóitól szabaduló magyar sajtó-

ban sorra jelentek meg az eseményeket bemutató írások és interjúk, megszólaltak maguk a szereplők, a Tiszatáj eltávolított szerkesztői, Annus József és Olasz Sándor. Évekkel később alapos forrásbázison készült történeti feldolgozások láttak napvilágot. 1997-ben jelent meg Gyuris György monográfiája a folyóirat történetéről (A Tiszatáj fél évszázada, 1947–1997), majd 2001-ben Müller Rolf „A Tiszatáj-ügy állampárti dokumentációja” című tanulmánya a Kortársban (7. szám). 2004-ben pedig Vörös László, az 1986-ban elbocsátott főszerkesztő tette közzé sajátos emlékiratait, a kommunista cenzúra egyik fontos intézményében, az ún. főszerkesztői értekezleteken készített följegyzéseit „Szigorúan ellenőrzött mondatok” címen.

Így tehát pontosan lehet tudni, mi történt. A későbbi kor olvasója előtt világosan kirajzolódik a „puha” diktatúra intézkedési mechanizmusa, megismerhetjük a módszereket, és szinte tapintható a párt- és belügyi körökben akkortájt eluralkodó zavar. Hiszen érzékeltek ők is, hogy egy újabb folyóirat-betiltás (nem volt olyan rég a Mozgó Világ főszerkesztőjének a leváltása és az egész szerkesztőség távozása) újabb értelmiségi csoportokban fogja tudatosítani, hogy milyen törekeny az a soha írásba nem foglalt és valójában a hatalom önkénye által meghatározott „kompromisszum”, amely az 1960-as évek közepétől állt fenn a pártvezetés és a magyar szellemi élet között. Lábjegyzeteimben a magam emlékeit szeretném hozzátenni a korabeli események bemutatásához, vagyis kiegészítésnek tekintem őket. Úgy gondolom, mindenekelőtt arról tudok kevésbé ismert tényeket mondani, hogy mit próbáltunk Budapesten és külföldön akkor tenni a Tiszatáj ügyében.

- 1.) **1986.** A történelmi háttérről annyit: ebben az évben már itt-ott elkezdődött szerveződni a magyar civil társadalom. Egyre több helyen (Népfront, egyetemek-főiskolák keretében) bontott zászlót a klubmozgalom, melynek rendezvényein rendszeresen részt vettek másként gondolkodó értelmiségiek. 1985 őszétől már engedélyezett formában – a szabadság kis köreként – működött a Bethlen Gábor Alapítvány. A Titkárságnak, melyet Nagy Gáspár irányított, magam is tagja voltam. 1986 júniusában már – első alkalommal – díjat tudtunk átadni Domokos Pál Péternek. Tavasszal sikernek könyvelhettük el, hogy elkészült – és átadhattuk Krakkóban – a magyar-lengyel barátság hagyománya mellett hitet tevő tanulmánykötet atyai barátunk, Waclaw Felczak 70. születésnapjára.
- 2.) **Derült égből villámcsapás?** Hogy pontosan mikor tudtam meg az MSzMP KB Titkárságának június 23-i döntését a Tiszatáj úgymond szüneteltetéséről, nem tudom. Nyár volt, s Magyarországon a holt szezonban minden lassabban történik. Kétségtelen, hogy évek óta a cenzúra borotvaélén táncolt a szerkesztőség. Amikor a Hírel 1989. 2. számában Annus Józsefet arról kérdezték, váratlanul érte-e őt a hegyomlás, érzett-e valamit előre, azt válaszolta: „Is-is.” Szűrös Mátyás pedig az eredeti szerkesztők jegyezte újraindult folyóiratban (1990. 6. szám) így fogalmazott a hatalom korabeli hozzáállásáról: „Úgy tekintettek a Tiszatájra, mint amely melegágya a nacionalizmusnak és a rendszer elleni megnyilvánulásoknak.” Mégis hihetetlennek látszott az eljárás. Már Gorbacsov idejében jártunk, és össze volt várható az Írószövetség közgyűlése. Nőttön-nőtt az ország eladósodottsága, és számolni kellett valamennyire a nyugati világ reakcióival. Minden racionális meggondolás szerint értelmetlen döntés volt a hatalom szemszögéből. Ezt mutatja a történelmi dokumentumokból kirajzo-

lódó bizonytalanság mind a megyei, mind pedig a központi elvtársak körében. Irodalmi körökben számosan provokációnak tartották, az állampárt legfőbb szintjén zajló pozícióharcok következményének. Föltehetőleg Vörös László érvelését kell elfogadnunk, aki szerint magát Kádár Jánost győzték meg arról, hogy ő volna Nagy Gáspár versének Júdása. És a pártvezér által elindított lavinát az utódlási küzdelemre készülő vezető funkcionáriusok nem tudták, vagy nem akarták megállítani. Magam részéről semmiképpen nem láttam a helyzetet tragikusnak. Úgy véltem, valamilyen kompromisszumos megoldást fognak keresni, ahogy a korábbi feszültségek (1981. júniusi „lengyel szám”, 1982-as Lăncrănjan-ügy) alkalmával történt. Abban bíztam, hogy nem kívánnak újabb bojkottot (a Mozgó Világ esetében ez meglehetősen jó hatásokkal működött), hogy számolnak az irodalmi-kulturális közéletben a döntés negatív visszhangjával, hogy az 1981-ben demokratikus módon választott írószövetségi testületek be fogják tölteni nyomásgyakorló szerepüket, hogy kellemetlen lesz a hatalom számára a külföldi sajtó reagálása. Nem utolsósorban azt éreztem megnyugtatónak, hogy nekünk, vagyis a kritikus magyar értelmiségieknek szintén van – bármi szerény – módunk kifejezni egyet nem értésünket. Ha megkérdezik tőlem akkor, mire gondolok konkrétan, az Írószövetségen kívül nem tudtam volna mást említeni. De semmiképpen nem fogott el a tehetetlenség és a teljes kiszolgáltatottság érzése, mint a hetvenes években.

3.) Augusztus 9. Interjú a Magyar Nemzetben Vajda Györggyel. A művelődési miniszterhelyettes interjúja az addig hallott szegedi információk után „tisztá vizet öntött a pohárba”, nem hagyott kétséget afelől, hogy mi a hatalom szándéka. Vajda György pártvizsgálatról és „közlétspolitikai hibákról” beszélt. Ezt már kihívásnak éreztem, s kíváncsi voltam, miként reagálnak majd barátaim a Bethlen Gábor Alapítvány titkársági ülésén, hiszen ezeken az alkalmakon nem csak eme, alig tírt testület tagjai (Nagy Gáspár, Bakos István, Krasznai Zoltán, Lezsák Sándor s jómagam) vettek részt, hanem gyakran a Tiszatáj olyan budapesti szerzői mint Bíró Zoltán, Csoóri Sándor, Für Lajos, továbbá a jogász Bihari Mihály, a filmrendező Kósa Ferenc. A Belügyminisztérium III/III. Csoportfőnökség napi operatív jelentése (vö. Müller Rolf dolgozata a Kortársban) már július 14-én arról szól, hogy „Csókás” (alias Csoóri Sándor) „Jurátus” célszeméllyel összejövetele szervez ellenakciók megbeszélésére. Nyilvánvaló, hogy e napokban kisebb és nagyobb körben számos beszélgetésben került szóba, mit lehet tenni. A július 17-i jelentés már arról számol be, hogy ez az ellenzéki csoport elhatározta az akció megkezdését. Azt gondolom, elsősorban a lehetőségekről, valamint az Írószövetség választmányának rendkívüli üléséről volt szó (32 választmányi tag kérte a testület összehívását írásban július 14-én). A jelentésben hivatkozott ellenzéki megbeszélésen nem vettem részt.

4.) Augusztus 29. A Bethlen Gábor Alapítvány titkárságának ülése Bakos István lakásán. Valószínűleg véletlen egybeesés, hogy ugyanezen a napon foglalkozott ülésén a párt Csongrád megyei végrehajtó bizottsága a folyóirat ügyével, ahová Vörös László főszerkesztőt is meghívták. Bakos István budai lakásán a titkárságnál nagyobb társaság gyűlt egybe. Emlékezetem szerint ott volt Bíró Zoltán, Csoóri Sándor, Für Lajos, Nagy Gáspár és mások, sőt valaki még a nyugati magyarok közül is. A vita főként a Tiszatáj sorsáról folyt, hogy mit lehet tenni a lap és a szerkesztők megmentésé-

ért. Mi akkor még nem tudtuk teljes bizonyossággal, hogy az intézkedések a „legfelsőbb helyről” indultak. Egyáltalán nem a magyar balsors emlegetése jellemezte az amúgy feszült hangulatú eszmecsere, inkább a józan számvetés igénye, a lehetőségek mérlegelése. Augusztus 21-én az Írószövetség elnökségi ülésén Csoóri Sándor „végzetesen rossz lépésnek” mondta a betiltást. Négy nappal később Balogh Ernő Berecz Jánosnak (KB-titkár) írt levelében azt állította: „Érzékelhető, hogy Csoóri Sándor és köre a kulturális politikával szembeni éles – minden korábbinál keményebb és elszántabb – konfrontációra, látványos szakításra törekszik.” (Müller Rolf idézi az egész levelet, Kortársban). Nekem viszont az volt a benyomáson augusztus 29-én, Csoóri még lehetségesnek tartja, hogy személyes konzultáción meg tudja győzni Berecz Jánost valaminő kompromisszumos megoldásról. Évek óta ez volt a „hódoltság” nyomásgyakorlás módja. A magyar szellemi élet kiemelkedő képviselői tettek arra alkalmilag kísérletet, hogy meggyőzzék a hatalom embereit egyik-másik döntésük megváltoztatásáról. Ezt a „kijáró” formát alkalmazta például Kádárnál Veres Péter vagy Aczél Györgynél Illyés Gyula. Néha nem is teljesen sikertelenül. Csoóri Sándor írói és erkölcsi tekintélyével a hetvenes-nyolcvanas évek fordulójától jutott ilyen szerepbe. Maguk a vezető funkcionáriusok kedvelték ezt a formát, hiszen korlátlan hatalmukat és jóindulatokat egyszerre fitogtathatták. Persze mindig csak alkalmi engedményekről lehetett szó. Joggal éreztük úgy 1986 nyarán, hogy határozottabb formában kell véleményünket kifejezésre juttatnunk. Mert mi történik akkor, ha sem a „kijárás”, sem az Írószövetség vezető testületeinek a tiltakozásai nem járnak eredménnyel? Legfőnnebb a bojkott lehetősége marad számunkra. A beszélgetés során néhányan – mindenekelőtt Bíró Zoltán, Nagy Gáspár és jómagam – egyre határozottabban azt a nézetet képviseltük, hogy tiltakozó levelet kell megfogalmazni és neves értelmiségiekkel, művészekkel kell aláíratni. Arról volt köztünk vita, hogy egy ilyen akció nem veszélyezteti-e a „kijárás” vagy egyéb, szelídebb nyomásgyakorlás esélyét. És hogyan tudjuk összegyűjteni a kellő számú aláírást rövid idő alatt. Azzal érveltünk, hogy a különböző mentőakciók folyhatnak párhuzamosan, s ha nem születik egy határozott hangú tiltakozó levél és hozzá az aláírások legkésőbb az Írószövetség közgyűléséig, lépést veszünk, és nem kap tiltakozásunk kellő nyomatékot, a hatalom képviselői megnyugtathatják magukat, mégis eredményes a kemény kéz politikája. Végül megszületett a döntés: vállaljuk az aláírásgyűjtést, Bíró Zoltán pedig följárlotta a tiltakozó levél fogalmazványának az elkészítését.

- 5.) Bíró Zoltán.** Róla külön kell szólnom. Nemcsak azért, mert az ellentmondást nem tűrő, kemény levél alapszövege tőle származik, és oroslánrésze volt az aláírások összegyűjtésében is. Vörös László följegyzéseiből tudhatjuk, hogy a szerkesztőségi értekezleteken ő a Tiszatáj leggyakrabban támadott szerzői közé tartozott, és elvtársi elmarasztalás főképp „nacionalizmus” miatt érte. A későbbi olvasóknak itt szükséges annyi magyarázat, hogy Bíró Zoltán tagja volt az MSzMP-nek. Pontosabban: az orwelli terminológia szerint nem az ún. belső, hanem csak a külső pártnak volt a tagja. Azok közé tartozott, akiknek az állampárt eszköz volt. Nem az előrejutást és anyagi gyarapodást segítő eszköz mint sok tízezer honfitársunknak a diktatúra évtizedeiben, hanem eszköz a magyar nemzeti érdekek és kulturális értékeink védelmében. Föltételezésem szerint az ügynöki jelentésekben szereplő „Jurátus” nevű „cél-

személy” nem volt más, mint Bíró Zoltán. Pozsgay Imre minisztersége idején a Művelődési Minisztérium főosztályvezetője, rendkívül bátran és következetesen igyekezett az Aczél-féle kultúrpolitikai klienshálózatot rongálni ott, ahol csak lehetett. Nem véletlen, hogy veszélyes ellenfélnek tartotta a nomenklatúra. Amikor eltávolították a minisztériumból, még azt sem engedték meg neki, hogy a zsámbéki tanítóképző főiskolán tanítson. Elgondolkodtató, hogy ugyanebben az időben Antall József – aki nem volt tagja az MSzMP-nek – háborítatlanul igazgatta az Orvostörténeti Múzeumot. Bíró Zoltán gyűjtötte az aláírásokat, öreg Ladájával járta a fővárost és a vidéket. Kollektív munka volt ez természetesen, Nagy Gáspár, Bakos István és mások szintén segítettek neki. Az első név a tiltakozók közül Németh Lászlóné. A 114 író, művész, értelmiségi listája fölülmúlta elképzeléseinket. Az irodalmi élet különböző irányzatait, nemzedékeit képviselte, Budapesten kívül fontos vidéki központokat (Debrecent különösképpen), és a tudomány meg a művészeti élet nem egy kiválósága szintén vállalta a Tiszatájjal a szolidaritást. November 11-től Szigligeten voltam, meglátogattam az Alkotóházban, én ott írtam alá a levelet. November 12-i dátum szerepelt alatta, de csak 24-én vagy 25-én adtuk le – mi ketten voltunk a feladók – a pártközpont postázójában. Emlékszem, még kérdeztem is Zoltántól, mit gondolsz, továbbítják ezek, nem fogják eltüntetni ?

- 6.) Döntéshozók és ügynökök.** Lényegében ugyanannak a szervezetnek a részei voltak. Ezért igen ellenszenves számomra, hogy csak az ügynököket, besúgókat szokták a nyilvánosság előtt pellengérré állítani. Végül is az ügynökök szolgáltak, nem ők működtették a gépezetet. És a magyar társadalom mindmáig nem nézett szembe múltunknak azzal a részével, amelyet mindközönségesen kommunista diktatúrának és szovjet megszállásnak kell nevezni, bárkinek sérti is az érzékenységét. Ami a Tiszatáj-művelés irányítóit és végrehajtóit jelenti, a pártapparátus megyei kirendeltségének formális szerepe volt csupán. A szálakat a budapesti „Fehér Házban” tartották kézben, mindenekelőtt a pártközpont Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztályán, melynek ekkor Radics Katalin volt a vezetője. A kulturális alosztályt Lendvai Ildikó vezette, s munkatársai közül a szegedi folyóirat dolgában Balogh Ernő szorgoskodott. A felső kapcsolatot Berecz János és Pál Lénárd KB-titkár jelentette. Bármennyi írásos dokumentum áll a történész rendelkezésére, maradnak fehér foltok, hiszen a diktatúra nem szívelte az írásbeliséget, sokszor csak szóbeli utasítások, telefonbeszélgetések döntöttek, és ennek a „szürke övezetnek” a föltárása már-már lehetetlen. Tanulságos történetünkben az akkor már a Rádió elnökhelyetteseként működő Agárdi Péter szerepe. Radics Katalinhoz írt szeptember 1-ji levelében magát felelősséget érző és vállaló kommunistának mondja. Szemforgató módon amellet kardoskodik, hogy ne változzék a Tiszatáj profilja, de a főszerkesztőt és helyettesét eltávolítani javasolja. Igazán megdöbbenett, amikor Vörös László könyvében azt írja az egykori főcenzor 1993-as számvetéséről, hogy gondolatgazdag és tárgyilagos. Vajon az értelem Czeslaw Miłosz által oly kitűnően elemzett elcsábításáról, leigázásáról lett volna az ő esetben szó? Vörös László gondolkodását, mentalitását áthatotta a marxizmus, nem kis részben azonosult a kommunista diktatúra ideológiájával, ám főszerkesztőként soha nem érvényesítette a cenzúra szempontjait, nem a hatalom igényeinek akart megfelelni. Ne legyen félreértés: az én szememben tisztességes ember volt. Sajnálom, hogy nincs

már mód végighallgatni, mi történt benne élete, pályája során. Talán a mi nemzedékünk előtt az egyik legnagyobb kihívás: föltárni azokat a folyamatokat, amelynek következtében végbement a magyar írástudók példátlan mérvű árulása, azonosulása a diktatúrával. Nem az ügynökökre gondolok, az ő dolguk sokkal egyszerűbb kérdés. Egyébként nézetem szerint a magyar irodalmi élet sem takaríthatja meg a tisztázást az egykori besúgók dolgában. Mert nyilvánosságra kerülnek majd a nevek, és nem a szerencsétlen egyéni történetek elszomorítók, hanem az 1989–90-ben elmaradt tisztázás. A mi szervezésünket jónak mondhatjuk, hiszen tevékenységünkről kevés ügynöki jelentés került elő: csak november 19-én számolnak be a tiltakozó levélről és az aláírásgyűjtésről. Annál több a jelentés készült az Írószövetségben törtétekről. A „Havasi Zoltán” néven említett besúgó csak bennfentes lehetett, jelentései pontosak, a közeg alapos ismeretére utalnak.

- 7.) Debreceni irodalmi napok, október 30–31.** Már maga a tanácskozás címe: „A tájegységek kultúrája és az irodalom” is arra csábított, hogy jelentkezzem fölszólalásra. Természetesen a Tiszatájról beszéltem. A szöveget előre megírtam, összegyűjtöttem néhány reflexiót a folyóirat közép-európai visszhangjából. Lengyel, cseh és szlovák idézetekre építettem mondandómat. Kapóra jött, hogy a hazai cenzorok által elmarasztalt 1981-es krakkói számot a lengyelországi hadiállapot idején dicsérte meg a varsói Nagyvilágban (Literatura na świecie) Elżbieta Cygielska. Tudtam, hogy a közép-európai dicséretre ellenfeleinknek nem lehet válasza. Egyébként Debrecenben parázs volt a hangulat, a fölszólalók nagy többsége a Tiszatáj mellett érvelt, Balogh Ernő fenyegető megjegyzéseivel tulajdonképpen magára maradt. Úgy éreztem, hogy vidéki íróbarátaink szintén megelégtették a hatalom önkényeskedését a kultúra területén. A debreceni hangulatot biztatónak éreztem a közeledő írószövetségi közgyűlés előtt.
- 8.) A közgyűlés előtt.** Emlékezetem szerint tehát november 24-én adtuk le a tiltakozó levelet az ominózus postázóban, vagyis öt nappal a közgyűlés előtt. Ezen a napon nyílt meg a pesti Egyetemi Klubban (ma ismét a Centrál kávéház működik benne) Ryszard Kapuściński fotókiállítása. Megnyitomban a lengyel író mint a zsarnokság megfigyelőjét méltattam. Szerintem a jelenlévőknek nem volt kétséges, hogy nem csak általánosságban szólok a jelenségről: „...eljöhet a pillanat, amikor a zsarnok nem mondhatja többé, hogy a szabadság az általam fölismert szükségszerűség, mivel a szavak jelentése már nem csak tőle és a kommunikációt ellenőrző szolgáitól függ, és a szabadság nem szolgásgot fog jelenti, hanem szabadságot.” A következő napok beszélgetéseiben Kapuściński nemcsak a lengyelországi helyzetről tájékoztatott, hanem igyekezett arról is meggyőzni bennünket, hogy a hatalomnak nincs lehetősége betiltani az Írószövetséget. A suttozó propaganda ugyanis széltében-hosszában ezt terjesztette. Hogy például el sem lehet majd kezdeni a tanácskozást, Berecz János kiáll a pódiumra, s bejelenti a Szövetség tevékenységének a fölfüggesztését. Utoljára ilyesmi 1957 januárjában történt, 1986-ban pedig a forradalom 30. évfordulója volt. Így az írói körökben egyáltalán nem csökkent az előkészületek intenzitása, találkozót találgatót követett, ki-ki írta a fölszólalását. November 27-én a Kárpátia sörözőjében délben ültünk együtt az utolsó egyeztetésen: Czine Mihály, Csoóri Sándor, Csurka István, Fekete Gyula, Nagy Gáspár s jómagam. Tartott a hírbörze és a lehetőségek latolgatása.

Tudta mindenki, hogy a tiltakozó levél az aláírásokkal – a címzettekhez már eljutott. Fölvetődött, elhangozzék-e a levél szövege a közgyűlésen, s mindenkinek az volt a véleménye, igen, de valahogy – gondoltam, a tervezett fölszólalások miatt – nem tolongtak a jelentkezők. Akkor fölolvastam én, mondtam, és ebben maradtunk. Szélesebb körben volt még 28-án este is egy összejövetel Konrád György lakásán. Mészöly Miklósról, Haraszti Miklósról, Csoóriról, Csurkára jól emlékszem, s nem utolsósorban Kapuścińskira, aki itt is következetesen oszlatta a magyar melankóliát.

9.) A közgyűlés, november 29–30. A pesti Vigadó környékén mintha feszültség lett volna a levegőben. Bonyolult igazolási procedúra után juthattunk be az épületbe. A két nap alatt bent mintha egy másik Magyarországon élt volna az ember. Kívül a „rendszer”, a mégoly puha, de nyomasztó diktatúrának a levegője, bent viszont a szabadság szellője fújdogált. Főnt ültek a pódiumon az „elvtársak”, Pál Lénárd, Köpeczi Béla, Berecz János, Lendvai Ildikó. Sorra következtek a kritikus fölszólalások, a Tiszatáj-ügyet bírálóan először Fekete Gyula említette. Érezhető volt, hogy a teremben uralkodó feszültségnek a betiltás az egyik forrása. Az alapszabály vita után egyszerű tagként megszólalt Agárdi Péter, aki igazi bolsevik cinizmussal azt fejtegette, hogy a „Tiszatáj nemzeti értékeit éppen a szerkesztési hiba politikai felelőtlensége veszélyeztette...” Életemben először voltam tanúja olyan tétre menő politikai vitának, ahol nem csak az egyik félnek lehetett igaza. Végiggondoltam, hogy az első nap vége felé kellene hozzászólásra jelentkeznem. Minél később kapok szót, annál jobb. Délután beadtam a cédulát az utolsó szakasz elnökének, Bodnár Györgynek. Egy évvel korábban még munkahelyi eljáróm volt, tudta, hogy nem könnyű engem irányítani, úgy hiszem, arra mégse gondolt, hogy én fogom fölolvadni az inkriminált levelet. Ketten maradtunk utolsó hozzászólónak, Albert Gábor és én. Nem számítottam arra, hogy Gábor évtizedek sérelmét vágja oda a pódium arcába. Mondta, mondta határozott hangján a magyar írók és értelmiségiek vádjait, amazoknak meg végig kellett hallgatniuk. Izzadni kezdtem, hiszen utána én következtem. Dörgő taps igazolta vissza Albert Gábor tiborci beszédét. Azzal indítottam, hogy nagyon nehéz ezután szólni. A magyar író és irodalom méltóságáról kezdtem beszélni, pontosabban fölolvadni hozzászólásomat. Amikor a levélhez értem, lassítottam, hogy jól érthető legyen minden mondat. Fogalmam sincs, hogyan sikerült. Amikor visszamentem a helyemre, az egyik sorból kinyúlt egy kéz, megütötte a vállam, s biztatóan mondta, jól olvastad a levelünket, én is aláírtam. Karinthy Ferenc volt.

10.) A hatalom válasza. A közgyűlés második napján szólalt föl Berecz János KB-titkár. Fontos volt neki ez a szereplés, de kockázatos, sokat nyerhetett volna vele, de végül veszített. Föllépése a hatalom szempontjából nem volt túl szerencsés. Persze elég szűk volt a mozgáster. Mint kiderült: nem oszlathatta föl a közgyűlést, nem függeszthette föl a Szövetséget. Fenyegetőzni azonban fenyegetőzött. Még egyszer ilyen öt év nem lehet, magyarázta dölyfösen. Vitába szállt Csurkával, Csoórral, Mészölyvel, Albert Gáborról és rólam annyit mondott, hogy a mi fölszólalásunk nem alkalmas párbeszédre. Érthettük ezt a Tiszatáj ügyében készített tiltakozó levélre is. Rögtön érezhettem a helyszínen a hatalom rám fújó hideg leheletét, volt, aki a szünetben elhúzódtott a közelemből. De született formális válasz is – persze ha válasznak nevezhető – beadványunkra. Ebben kissé módosítanom kell Gyuris Györgyöt, aki azt írja munká-

jának 148. lapján: „A szokáshoz híven válasz nem érkezett. Mind az MSzMP KB, mind a minisztertanács úgy tett, mintha nem történt volna semmi. A közgyűlés után néhány nappal táviratot kaptam, életem leghosszabb szövegű táviratát. A feladója Lendvai Ildikó volt, a Központi Bizottság kulturális alosztályának a vezetője. Arra kért, hogy egy bizonyos időpontban föltétlenül keressem föl a pártközpontban, mert szeretne tájékoztatást adni a beadványunkról. Lakásomban nem volt telefon, valószínűleg ezért választották a kapcsolat fölvetésének ezt a módját. Feladóként ketten írtuk rá a borítékra a nevünket Bíró Zoltánnal, ezért hívtak minket, kettőnket a pártközpontba. Lendvai Ildikó meglehetősen zavarban volt, amikor bekopogtattunk hozzá. Ismertem személyesen korábról, talán ezért nem tudott a vezető funkcionáriusok magabiztos stílusával bennünket. Ötölt-hatolt, jó negyedóra múlva bökte csak ki, hogy beadványunkra az a válasz, amit Berecz János az Írószövetség közgyűlésén mondott. Vagyis lényegében: nesze semmi, fogd meg jól. Mindez persze csak szóban. A kommunisták valamiképpen hadilábon álltak az írásbeliséggel, nem szerettek dokumentumot adni mások kezébe.

- 11.) A bojkott.** Annus József azt nyilatkozta erről a Hittelben: „Nem szerveztem, de nem szervezte azt más sem.” A totálisan ellenőrzött nyilvánosság körülményei között nagyon nehéz bojkottot szervezni. Ehhez szükséges egy informális másik közvélemény, amely legalább társasági szinten létezik, egyfajta szellemi közeg, amely valami módon szankcionálni tudja a bojkott megszegőit. A nyolevanas évek elején Magyarországon formálódni kezdett ez a közeg. Az irodalmi-művészeti életben egyre többen elfogadták, hogy lehet és érdemes ilyenformán véleményt mondani. A *Mozgó Világ* szerkesztőségének szétverése után bebizonyosodott, hogy van létjogosultsága ennek a nagy kockázatot nem igénylő tiltakozási formának. 1986 őszén sorra kérték vissza kéziratunkat az írók a hatalom által kinevezett szerkesztőktől. Hiába küldtek szét tucatjával fölkerő leveleket, nagyon ritkán kaptak csak választ. Akik mégis vállalták a szereplést a korábbira szinte semmiben nem emlékeztető folyóiratban, gyakran megtapasztalhatták kollégáik rosszallásának különféle formáit. Összegezve azt mondhatom, a bojkott nem volt sikertelen.
- 12.) Írószövetség.** A Tiszatáj védelmére indított tiltakozó akciók Szegednél jóval szélesebb terepen folytatódtak. Az Írószövetség közgyűlésén az ellenzéki írók jelentős győzelmet vívtak ki. A vezető testületekbe történt választások során sorra kibuktak a politikai hatalom mellett elkötelezett párttag és pártonkívüli írók. Nem értem, miért beszél tanulmányában Müller Rolf a Szövetség kettészakadásáról. Kétségtelen, hogy a kommunista hatalom sugallatára mintegy két tucat – köztük jelentős életművel bíró szerzők – író kilépett, de nekik nem sikerült új írószervezetet létrehozniuk. Pedig a Népszabadságban Köpeczi Béla kulturális miniszter 1987. január 31-én dörgedelmes nagy cikkében szögezte le: „...a minisztérium a továbbiakban nem tekinti az Írószövetséget az egész magyar irodalom képviselői és konzultatív szervének.” Hogy a két írószövetség gondolata nem magyar találmány volt, annak alátámasztására Jan József Szcsepanski lengyel író 1986-ban szamizdatban kiadott „Megbízás” (Kadencja) című kötetére hivatkozom. A Jaruzelski-féle junta által később föllosztatott Lengyel Írószövetség egykori elnöke idéz föl egy 1982-es beszélgetést. Egy, a szövegben csak nevének kezdőbetűjével jelzett régi párttag író kereste föl, s bizalmasan arról tájékoz-

tatta, hogy a vajdasági pártbizottságon tanácskoztak az Írószövetség jövőjéről, és fölvetették, hogy a hatalmat támogató párttag és pártönkívüli írókból új írószervezetet kell létrehozni, és ez a létrehozandó szervezet kapná meg az anyagi támogatást és egyéb előnyöket. Gazemberek, tette hozzá az idős író, szovjet bábok. Úgy látszik, létezett ilyen forgatókönyv, és föltehetően nem a lengyel kommunisták találmánya volt. Mindenesetre 1987 tavaszán a hatalom által óhajtott másik magyar írószervezet alapítására tett kísérlet végül kudarcba fulladt.

- 13.) A visszhang idehaza és külföldön.** A közgyűlést megelőző november 28-i „nagyaktíván” (a párttagok összetartásán) szólt Pál Lénárd a 114-ek leveléről, s hozzátette, hogy ennek várhatóan nagy külföldi publicitása lesz. A korabeli nemzetközi sajtó reagálásait nem gyűjtöttem, föltelelezem, hogy több figyelmet szenteltek a viharos közgyűlésnek, mint a Tiszatáj-ügynek. Idehaza pedig döbbenetes volt a csönd, a tömeg-tájékoztató jól záró blokádjá, irodalmi ügyekben nem csak a Népszabadság, hanem az Élet és Irodalom is egyoldalúan a hatalom álláspontját képviselte. 1987 márciusában jelent meg az ál-Tiszatáj 1–2. összevont száma. Szerettem volna mindenképpen hírt adni a történetekről, a Bécsi Napló számára írtam egy cikket álnéven. Így megtörtént velem az a különös eset, hogy Gyuris György monográfiájában két helyen szerepelek a névmutatóban: Kiss Gy. Csaba és Dávid István neve alatt. „Ez a Tiszatáj nem az a Tiszatáj” című írásomat (Bécsi Napló 1987. 4. szám) hosszan idézi a szerző, s úgy értékeli, hogy „nem mentes a túlzásoktól, de tanulságos”. 1987 októberében – már az első lakiteleki találkozó után – francia ösztöndíjjal Párizsban töltöttem közel egy hónapot. Itt is foglalkoztatott a gleichsajtoltszegedi folyóirat ügye. Szerettem volna a francia sajtóban szóvá tenni, de hiába tájékoztam, ez nem sikerült. A Párizsi Magyar Füzetek 1988-ban jelentette meg „Egy eltűnt magyar folyóirat nyomában” című írásomat, melyet Varga Dávid néven jegyeztem. 1999-ben közöltem idehaza „A szabadság kísértése” című könyvemben. Ekkor már egyértelműen összekapcsoltam az irodalom és a sajtó szabadságáért vívott küzdelmünket a lakiteleki zászlóbontással.